

MIKOR ÚZTE KI I. LAJOS A ZSIDÓKAT?

Pór Antal 1892-ben értekezett először az 1357-ben Budát is felkereső I. Lajossal is kapcsolatot tartó francia trónkövetelő Giannino di Guccio emlékiratában foglaltakkal. Két esztendővel később Pór a Századokban részletesen ismertette az L. Maccari szerkesztésében és kritikai apparátusával kiadott krónikaszerű életírást.¹ A magyar történeti vonatkozások miatt is figyelemreméltó mű egyik részlete új adatokkal segíti a magyar zsidók kiűzése eddig bizonytalan időpontjának meghatározását.

Kohn Sámuel 1883-ban megjelent munkájában Küküllei János krónikájának szavaiból következtetve úgy vélekedett, hogy I. Lajos az 1359-ik évben győzedelmesen lebonyolított szerbiai csaták után hitbuzgalomból akarta a zsidókat megtéríteni, majd azok kemény ellenállását követően mindannyiukat „...licentiavit”, azaz elbocsátotta védelméből. Vagyonukat azonban nem kobozta el, így a magyar zsidók a kiűzetést sértetlenül és gazdasági erejüket megőrizve élték túl, és így vonultak ki Ausztria és Csehország irányába 1360 körül.² Kohn következtetéseitől függetlenül S. Rosanes török zsidó történetíró, M. Ubcinire és F. J. Sulzerra hivatkozással 1930-ban azt állította, hogy a magyar zsidókat 1376-ban űzte ki I. Lajos király és azok egy része a moldvai vajdaságba menekült, ahol I. Dan Turnu Severinben és környékén telepítette le őket.³ Rosanes időmeghatározása kétségkívül téves. Adataiból csupán a kivonulás eddig ismeretlen útiránya érdemel figyelmet. A moldvai vajdaság ugyanis ezekben az időkben tatár vazallus és az országon keresztül bonyolódhatott a budai zsidók által is közvetített kelet–nyugati kereskedelem.

Giannino di Guccio emlékirata az időpontra és a kereskedelmi kapcsolatokra egyaránt érdekes információkkal szolgál. „...avenne, che uno, el quale aveva nome Daniello Giudeo, il quale per altre volte aveva conosciuto il detto Giovanni in atto di merchantia, ill riconobbe; et privatamente il piu celato che poté li parlò, e stettero a parlare insieme soli nela cappela del papa Lisandro, la quale é nel palagio del dugio; e 'l detto Daniello si era di poco tempo fatto xpiano, et era uno savio huomo, e d'età di quaranta cinque anni, e sapeva parlare Ungharo, et tedescho e schiavo, et latino, e tartaro, e turchio, et era buono conoscitore di pietre pretiose, et di perle, et era nato in Buda; et quando lo Re d'Ongheria cacciò del suo Reame tutti Giudei, allora si ridussero nele terre del ducha d'Austerlio, et di Chiarentana, et il padre di questo Daniello si redusse a stare con tutta sua famiglia ad una Cipta del duca di Sterlic, ch'è appellata Ciptá nuova presso di Vienna a quaranta miglia lattine, e 'l detto Daniello s'alevo nela Corte de Re di' Tartari, e di quello de' Turchi, e percio che 'l padre suo usava molto nelle corti de' detti signori, che vi portava da Vinegia molti belli gioielli, e poi ne rechava drappi di seta, e d' oro tartareschi; di che il detto Daniello parlo al detto Giovanni, et

disse, che bene sapeva tutto il fatto suo ordenatamente, et gia disse, come di questo n'aveva parlato con molti baroni, et grandi signori tartari, e turchi, et chol Re di Rascia, et co molti maggiori giuderi, che stanno in Austerlic, et in Chiarentana, i quali erano stati in Ongaria, i quali erano piu di treciento migliaia d'uomini senza le femine, e'fanciulli, i quali disse il detto Daniello, che si rendeva sicuro d' oparare si con questi giuderi, che essi presterebbero a usura quantita di moneta al detto Giovanni la dove esso promettesse a loro di ricevarli nelo reame di Francia, et di conservarli si, che non fussero né morti, né oltreggiati, né robbati, né maltrattati da' franceschi, come essi sono stati negli altri paesi, et di dar lo' alcuna libertá, e franchigia. Di che il detto Giovanni udendo questo molto si conforto e fu molto allegro di queste parole, et rispose al detto Daniello, che in quanto facesse, che' giuderi gli prestassero muneta per potere cominciare sua impresa, esso lo' farebbe ogni honore, e darebbeli ogni francheza, e liberta, che potesse, et quanto ne sappessero adomandare, pure che non fusse contra la nostra fede xpiana, né contra l'usanza deli antichi, e santi Re, che sono stati in Francia; et preghó il detto Daniello, che ciò oparasse, et esso rispose: „Non dubitate, che già n'ó cominciato a parlare, e se voi non fuste venuto qua, io saroi venuto colá, dove fuste stato, per dirvi ciò, che detto y'ó. Et ancho disse il detto Daniello: „E' so' qui cierti merchatanti, che sono tartari e turchi, e sono venuti qua per parte de loro signore a comprare cierti gioiegli, et io sono loro interpido, et con loro debbo ritornare in loro paese, di che io voglio che essi, vi veghino e parlino con voi, et io saró vostro interpido...”¹⁴ Majd a tatár és török „kereskedőkkel” való tárgyalás után a krónikaíró feljegyzi Giannino útját Velencétől Budáig.

Rendezve az itt kapott adatokat megállapíthatjuk, hogy az 1357. október 1-re datált a velencei San Marco székesegyházban Giannino és Daniel között lefolytatott beszélgetés feltehetően hiteles. A nevezett Daniel zsidó apja valószínűleg már a 14. század első felében bekapcsolódott a genuaiak által szervezett, a Dunán és a Fekete-tengeren folyó kereskedelembe⁵, így tatár és török kapcsolatokkal rendelkezett. Daniel a szöveg írásának idején – 1357-ben – 45 éves, tehát 1312-ben született Budán. Előbb apja, majd később ő maga is fontos szerepet játszott a Bécsből kiinduló és oda visszatérő török és tatár földre induló karavánok megszervezésében. Hihetőnek látszik, hogy a fiatal Dániel, aki 15–20 éves korában már elkísérhette apját útjaira, hosszabb időt tölthetett tatár és török területeken. Ekkor tanulhatta meg a magyar, német és latin mellé a tatár és török nyelveket. Giannino szövegéből az is következik, hogy Daniel, aki „nemrég lett keresztény”, I. Lajos kiűzetési határozata idején még zsidó volt. Hiszen ha már Budán felvette volna a keresztiséget, nem került volna sor a kiűzetésére. Arról viszont nincs konkrét adatunk, hogy a Budáról távozó Dániel bécsűjhelyi letelepedése után mikor váltott vallást, csupán annyi valószínű, hogy nem közvetlenül a kiűzetés után. A szöveg szerint Daniel már velencei beszélgetésüket megelőzően pontosan ismerte Giannino terveit és elképzeléseit a francia trón megszerzésére. Az elcsérélt gyerekeknek tartott Gianninót Cola di Rienzi bátorította fel jogai érvényesítésére. A Sienában takácsmesterséget űző Giannino 1354. szeptember 18-án kelt levélben kapott biztatást és indult el a francia királyi szék megszerzésére. Cola di Rienzit azonban 1354. október 8-án a római nép meggyilkolta és Giannino reményt veszve visszatért Sienába. Itt 1356 nyaráig meghúzta magát, majd csak ezt követően lépett fel újra. Daniel feltehetően az utóbbi alkalommal kapcsolatosan ismerhette meg Giannino ügyét. Mégpedig abból az alkalomból, hogy

Gianninónak még sienai szervező munkája idején ötvenezer forintot ajánlottak fel a zsidók, ha királyságába megtűri őket.⁶ Így nem meglepő, hogy 1357. október elseje előtt már tárgyalt ebben az ügyben sok befolyásos Magyarországról kiűzött zsidóval, akik ekkor Ausztriában és Chiarentanában⁷ éltek. Mindez összevág Küküllei információjával, miszerint Nagy Lajos a távozásuk előtt nem kobozta el vagyonukat, így módjukba állhatott anyagi támogatást ígérni Gianninónak, ha jogokat biztosít számukra megszerzendő országában. Ez a feltétel és a pénzügyi támogatás még egyszer felbukkan Giannino és Daniel kapcsolatában. Amikor a francia trónkövetelő 1359-ben Budán tartózkodott, a két tatár és török „kereskedő” társaságában őt felkereső Daniel a németországi zsidóktól hasonló feltételek mellett megszerzendő kétszázezer forintról tárgyalt.⁸ A velencei beszélgetés során Daniel azt is állította, hogy több tatár és török nagyúrral, sőt Rascia királyával is felvette a kapcsolatot Giannino érdekében. Ha állításaiból néhány dolog túlzásnak is tekinthető – pl. a 300 000 kivándorolt zsidóra való hivatkozás⁹ – annyi bizonyos, hogy a nyilvánvaló hazugság gyanúja miatt nem mert volna utalni Giannino előtt, a francia trónkövetelő számára hasznos korábbi tevékenységére. Szavai hitelét az is bizonyítja, hogy másnap, tehát 1357. október 2-án már az ügybe beavatott és konkrét – bár elfogadhatatlan – javaslatokat hozó tatár és török „kereskedők” társaságában kereste fel Gianninót. Végeredményben tehát Daniel a velencei beszélgetést megelőzően akár hónapokkal, vagy évekkel korábban megkezdhetette tárgyalásait a kiűzött zsidókkal és a tatár–török körökkel. Ha figyelembe vesszük, hogy Giannino első fellépése idején Cola di Rienzi volt legfőbb támogatója 1354. október 8-ig, valószínűtlennek látszik a zsidók aktív részvétele érdekében. A római szenátor sokszor zaklatta a zsidókat, akik végtelen örömet éreztek halálakor.¹⁰ Sokkal elfogadhatóbb, ha Daniel ügyködéseit a magyar zsidók ajánlata körül Giannino második fellépésének 1356 nyaratól számított szakaszára tesszük.

Az ante quem tehát az adott 1357. október 1., de igen valószínű a fentiek alapján, hogy a valós dátumot korábban kell keresnünk. A post quem meghatározásában Hajnik Imre megfigyeléséből indulunk ki, aki jelezte, hogy 1353-ban még hiteles oklevelek említik a budai zsidókat. Frisch Ármin 1903-ban 1353. május 29-én Budán kelt forrást közölt.¹¹ *I. Lajos tehát valamikor 1353 májusát követően, de bizonyítottan 1357. október 1. előtt üzte ki a zsidókat Magyarországról. Az időpont további pontosítására újabb források előkerüléséig vármunk kell.*

JEGYZETEK

1. *Pór A.*: Nagy Lajos magyar király viszonya Giannino di Guccio francia trónkövetelőhöz. Budapest, 1892. – *Istoria de re Giannino di Francia*. A cura di Latino Maccari. Siena, 1893. – *Pór A.* Századok XXVIII (1894). 923–935.
2. *Kohn S.*: A zsidók története Magyarországon. A legrégebb időktől a mohácsi vészig. Budapest, 1884. 131–133. – *Küküllei J.*: Lajos királyviselt dolgai, in: A magyar középkor irodalma. Vál. és jegyzetek. V. Kovács S. Budapest, 1984. 363. – Magyar-Zsidó Oklevéltár XVIII. Szerk. Scheiber Sándor. Budapest, 1980. no. 1. p. 33. Idézi és osztja Dékán Kálmán véleménye.

nyét, aki a zsidók kiűzését kapcsolatba hozza az 1348. évi ún. fekete halál járvánnyal. Mégis a kiűzetést 1360 körülre helyezi.

3. *S. Rozanes*: Divré Jomé Jiszrael Böturgómá Tel-Aviv 1930. 8, 220–221. Idézi *F. M. Sulzer*: Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien, 1781. I. 376. 1. m. Jozsef Daát I. (1888) 3–4.
4. *Istoria* 1893. 61–63, 65. Az olasz szöveg pontos magyar fordítását Antal Lajosnak köszönöm.
5. *Tardy L.*: A tatárországi rabszolga-kereskedelem és a magyarok a XIII–XV. században. Budapest, 1980. 63.
6. *Pór* 1892. 15–16.
7. Az országnevet nem tudtam azonosítani.
8. *Istoria* 1893.: *Pór* 1894. 925.
9. Maccari helyes megjegyzése 1. *Istoria* 1893. 62.
10. *E. Rodocanachi*: Cola di Rienzo. Histoire de Rome de 1542 á 1554. Paris, 1888. 385–386.
11. *Hajnik I.*: A zsidók Magyarországon a vegyes házakból királyok alatt, in: *Magyar Akadémiai Ért. V.* (1865) 203. L. m. *Magyar-Zsidó Oklevéltár. I.* Szerk: Frisch Ármán. Budapest (1903) no. 42–43, 70–76.

RÓBERT DÁN

WANN VERTRIEB LUDWIG I. DIE JUDEN?

Antal Pór schrieb erst 1892 über die Memoiren des französischen Thronanwärters Giannino di Guccio, der 1357 in Buda weilte und auch mit Lajos (Ludwig) I. in Verbindung stand. Zwei Jahre später erörterte Pór in der Zeitschrift *Századok* eingehend die von L. Maccari zusammengestellte und mit einem kritischen Apparat versehene chronikartige Bibliographie.¹ Das auch wegen seiner ungarischen Beziehungen beachtenswerte Werk liefert in einem Abschnitt neue Daten zur Bestimmung des bisher ungewissen Zeitpunktes der Vertreibung der ungarischen Juden.

Sámuel Kohn war in seiner 1883 erschienenen Arbeit – aus den Worten der Chronik von János Küküllei folgernd – der Meinung, daß Ludwig I. nach den siegreichen Kämpfen in Serbien im Jahre 1359 die Juden aus Glaubenstreue bekehren wollte, und nachdem er auf deren entschlossenen Widerstand stieß, hat er sie alle „...licentiavit“, das heißt, er entließ sie aus seiner Obhut. Er enteignete jedoch nicht ihr Vermögen, daher überlebten die ungarischen Juden die Vertreibung unversehrt und im Besitz ihrer wirtschaftlichen Kraft, und so zogen sie um 1360 nach Österreich und Böhmen.² Unabhängig von den Folgerungen Kohns behauptete 1930 der türkisch-jüdische Historiograph S. Rosanes unter Berufung auf M. Ubcini und F. J. Sulzer, daß die ungarischen Juden im Jahre 1376 von Ludwig I. vertrieben worden waren und ein Teil von ihnen in die moldauische Woiwodschaft flüchtete, wo sie I. Dan in Turnu Severin und dessen Umgebung ansiedelte.³ Die Zeitbestimmung Rosanes' beruht zweifellos auf einem Irrtum. Von seinen Angaben verdient nur die bisher unbekannt Richtung des Auszuges Beachtung. Die moldauische Woiwodschaft war nämlich zu jener Zeit Vasalle der

Tataren und der von den Budaer Juden abgewickelte Ost-West-Handel konnte nur durch dieses Land erfolgen.

Die Memoiren Giannino di Guccios liefern sowohl über den Zeitpunkt als auch über die Handelsbeziehungen interessante Informationen.

„...avenne, che uno, el quale aveva nome Daniello Giudeo, il quale per altre volte aveva conosciuto il detto Giovanni in atto di merchantia, ill riconobbe; et privatamente il piu celato che poté li parló, e stettero a parlare insieme soli nela cappela del papa Lisandro, la quale é nel palagio del dugio; e 'l detto Daniello si era di poco tempo fatto xpiano, et era uno savio huomo, e d'età di quaranta cinque anni, e sapeva parlare Ungharo, et tedesco e schiavo, et latino, e tartaro, e turchio, et era buano conoscitore di pietre pretiose, et di perle, et era nato in Buda; et quando lo Re d'Ongheria cacció del suo Reame tutti Giudei, allora si ridussero nele terre del ducha d'Austerlio, et di Chiarentana, et il padre di questo Daniello si redusse a stare con tutta sua famiglia ad una Cipta del duca di Sterlic, ch'è appellata Ciptá nuova presso di Vienna a quaranta miglia lattine, e 'l detto Daniello s'alevo nela Corte de Re di' Tartari, e di quello de' Turchi, e perciò che 'l padre suo usava molto nelle corti de' detti signori, che vi portava da Vinegia molti belli gioielli, e poi ne rechava drappi di seta, e d' oro tartareschi; di che il detto Daniello parlo al detto Giovanni, et disse, che bene sapeva tutto il fatto suo ordenatamente, et gia disse, come di questo n'aveva parlato con molti baroni, et grandi signori tartari, e turchi, et chol Re di Rascia, et co molti maggiori giuderi, che stanno in Austerlic, et in Chiarentana, i quali erano stati in Ongaria, i quali erano piu di trecento migliaia d'uomini senza le femine, e fanciulli, i quali disse il detto Daniello, che si rendeva sicuro d' oparare si con questi giuderi, che essi prestarebbero a usura quantita di moneta al detto Giovanni la dove esso promettesse a loro di riceverli nelo reame di Francia, et di conservarli si, che non fussero né morti, né oltreggiati, né robbati, né maltrattati da' franceschi, come essi sono stati negli altri paesi, et di dar lo' alcuna libertá, e franchigia. Di che il detto Giovanni udendo questo molto si conforto e fu molto allegro di queste parole, et rispose al detto Daniello, che in quanto facesse, che' giuderi gli prestassero muneta per potere cominciare sua impresa, esso lo' farebbe ogni honore, e darebbeli ogni francheza, e liberta, che potesse, et quanto ne sappessero adomandare, pure che non fusse contra la nostra fede xpiana, né contra l'usanza deli antichi, e santi Re, che sono stati in Francia; et preghó il detto Daniello, che ciò oparasse, et esso rispose: „Non dubitate, che già n'ó cominciato a parlare, e se voi non fuste venuto qua, io saroi venuto colá, dove fuste stato, per dirvi ciò, che detto y'ó. Et ancho disse il detto Daniello: „E' so' qui cierti merchatanti, che sono tartari e turchi, e sono venuti qua per parte de loro signore a comprare cierti gioiegli, et io sono loro interpido, et con loro debbo ritornare in loro paese, di che io voglio che essi, vi veghino e parlino con voi, et io saró vostro interpido...“⁴

Nach der Verhandlung mit den tatarischen und türkischen Händlern beschreibt der Chronist die Reise Gianninos von Venedig bis Buda.

Nach Ordnung der hier erhaltenen Angaben kann man feststellen, daß die für den 1. Oktober 1357 datierte Unterredung zwischen Giannino und Daniel in der San-Marco-Kathedrale zu Venedig vermutlich authentisch ist. Der Vater des Juden Daniel

schaltete sich wahrscheinlich schon in der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts in den von Genuesern organisierten, über die Donau und das Schwarze Meer abgewickelten Handel ein,⁵ daher hatte er tatarische und türkische Beziehungen. Daniel war zur Zeit der Abfassung des Textes – im Jahre 1357 – 45 Jahre alt, wurde demnach 1312 in Buda geboren. Vorerst dürfte sein Vater, später dann auch er, eine wichtige Rolle in der Organisierung der von Wien ausgehenden und dorthin zurückkehrenden türkischen und tatarischen Karawanen gespielt haben. Es erscheint glaubwürdig, daß der junge Daniel seinen Vater schon mit 15–20 Jahren auf seinen Reisen begleitet haben durfte und längere Zeit auf tatarischen und türkischen Gebieten verbracht hatte. Damals erlernte er zu der ungarischen, deutschen und lateinischen Sprache die tatarische und türkische Sprache. Aus Gianninos Text geht auch hervor, daß Daniel, der „vor kurzem Christ wurde“, zur Zeit des Vertreibungsbeschlusses von Ludwig I. noch Jude war. Wäre er noch in Buda Christ geworden, hätte man ihn nicht vertrieben. Es existieren aber keine konkreten Angaben darüber, wann der Buda verlassene Daniel nach seiner Niederlassung in Wiener Neustadt seinen Glauben gewechselt hat, nur das erscheint wahrscheinlich, daß dies nicht unmittelbar nach der Vertreibung erfolgt war. Dem Text nach kannte Daniel schon vor ihrer Unterredung in Venedig genau die Pläne und Absichten Gianninos bezüglich seines Anspruchs auf den französischen Thron. Den für ein vertauschtes Kind gehaltenen Giannino ermutigte Cola di Rienzi zur Geltendmachung seiner Rechte. Der in Siena das Weberhandwerk ausübende Giannino erhielt in einem vom 18. September 1354 datierten Brief die Ermutigung und machte sich auf den Weg, um den französischen Königsthron zu besteigen. Cola di Rienzi wurde jedoch am 8. Oktober 1354 vom römischen Volk ermordet und Giannino kehrte, seiner Hoffnung verlustig, nach Siena zurück. Hierher zog er sich bis zum Sommer 1356 zurück, um später wieder in Erscheinung zu treten. Daniel hatte vermutlich bei letzterer Gelegenheit die Angelegenheiten Gianninos kennengelernt, und zwar aus jenem Anlaß, daß die Juden Giannino noch zur Zeit seiner Organisationsarbeit in Siena 50 000 Forint angeboten hatten, wenn er sie in seinem Königreich dulde.⁶ Daher kann es nicht Wunder nehmen, daß er schon vor dem 1. Oktober 1357 in dieser Angelegenheit mit vielen aus Ungarn vertriebenen einflußreichen Juden verhandelt hatte, die damals in Österreich und in Chiarentana⁷ lebten. Dies alles stimmt mit den Informationen Kükülleis überein, wonach Ludwig der Große ihr Vermögen vor ihrer Auswanderung nicht enteignet hat, sie daher in der Lage gewesen sein konnten, Giannino materielle Unterstützung zu versprechen, falls er ihnen in seinem zukünftigen Land Rechte zusichert. Diese Bedingung und die materielle Unterstützung tauchen in der Beziehung zwischen Giannino und Daniel nochmals auf. Als sich der französische Thronprätendent 1359 in Buda aufhielt, verhandelte er mit Daniel, der ihn in Gesellschaft der beiden tatarischen und türkischen „Händler“ besuchte, über eine von Juden aus Deutschland zu ähnlichen Bedingungen zu verschaffende Summe von 200 000 Forint.⁸ Im Verlauf der Unterredung in Venedig behauptete Daniel auch, daß er mit mehreren tatarischen und türkischen Aristokraten, ja sogar mit dem König von Rascia im Interesse Gianninos die Verbindung aufgenommen habe. Wenn von seinen Behauptungen manches auch als Übertreibung erscheinen mag – z. B. die Berufung auf 300 000 ausgewanderte Juden⁹ –, ist doch soviel sicher, daß er sich im Falle des Verdachtes einer offensichtlichen Lüge nicht gewagt hätte, sich vor Giannino auf

seine frühere Tätigkeit zugunsten des französischen Thronprätendenten zu berufen. Die Authentizität seiner Worte wird auch dadurch bestätigt, daß er gleich am folgenden Tag, also am 2. Oktober 1357, Giannino in Begleitung von zwei, in die Angelegenheit bereits eingeweihte tatarische und türkische „Händler“ aufsuchte, die ihm konkrete, allerdings unannehmbare Angebote stellten. Im Endergebnis konnte also Daniel schon Monate oder vielleicht auch Jahre vor der Unterredung in Venedig seine Verhandlungen mit den vertriebenen Juden und den tatarisch-türkischen Kreisen aufgenommen haben. Wenn man berücksichtigt, daß zur Zeit des ersten Auftretens von Giannino bis 8. Oktober 1354 sein bedeutendster Unterstützer Cola di Rienzi war, erscheint eine aktive Beteiligung der Juden in seinem Interesse für unwahrscheinlich. Der römische Senator belästigte häufig die Juden, die sich über seinen Tod endlos freuten.¹⁰ Weitwahrscheinlicher ist, Daniels Tätigkeit um das Angebot der ungarischen Juden in die Phase des zweiten Auftretens Gianninos im Sommer 1356 zu datieren.

Das ante quem ist daher der angegebene 1. Oktober 1357, aufgrund obigen ist es jedoch sehr wahrscheinlich, daß das reale Datum schon zu einem früheren Zeitpunkt zu suchen ist. Bei der Bestimmung des post quem gehen wir von den Beobachtungen Imre Hajniks aus, der bemerkt hat, daß die Budaer Juden 1353 auch in authentischen Urkunden noch erwähnt werden. Ármin Frisch publizierte 1983 eine in Buda am 29. Mai 1353 datierte Quelle.¹¹ Ludwig I. vertrieb also irgendwann nach Mai 1353, aber nachweisbar vor dem 1. Oktober 1357, die Juden aus Ungarn. Um den Zeitpunkt genauer feststellen zu können, müssen erst weitere neue Quellen auftauchen.

LÉTAY MIKLÓS

ÁRVÍZ ÓBUDÁN 1838-BAN (A katasztrófa 150. évfordulójára)

Az 1838. évi dunai árvíz pest-budai eseményeinek kétségtelenül tekintélyes mennyiségű írásos és ikonográfiai anyaga¹ földrajzi szempontból rendkívül aránytalanul oszlik meg; döntő többsége Pestre vonatkozik, jóval kevesebb, ami Budával foglalkozik, Óbudával kapcsolatban viszont csak négy tételt tartalmaz.

Ez utóbbi tény különösen tetszik, ha abból indulunk ki, hogy Óbuda igen közel volt, Pest és Buda után itt keletkezett a legnagyobb pénzüsszeget kitevő kár és végül, az összedőlt házak aránya csaknem megegyezett a pestivel, a megrongálódott épületek pedig a kétszeresét tette ki.

Ugyanakkor ennek éppen az ellenkezőjére, azaz a források hiányára is lehet némi magyarázatot találni, ám ennek megértéséhez előbb röviden emlékeztetnünk kell Óbuda állapotára az 1830-as évek táján. Jogállását tekintve földesúri mezővárosként húzódott meg Pest és Buda szabad királyi fővárosok szomszédságában. Lakóinak többsége földművelésre és állattartásra egyaránt kiterjedő gazdálkodást folytatott, mégpedig oly módon, hogy a mezőgazdasági termelés egész rendszerében a szőlőművelés játszotta a legfontosabb szerepet. Az össznépeesség mintegy 25%-át kézművesek alkották. Részben a helyben jelentkező, mindennapi igényeket elégítették ki, részben bér munkát végeztek. Az értelmiségi réteg elsősorban tanítókból, valamint néhány papból, orvusból, jogászból, tisztviselőből állt és számarányát tekintve a lakosságnak csupán 3%-át jelentette. A mezővárosi státusz és életmód Óbuda külső megjelenésében is tükröződött. Az utcaképet a jobbágyok és házas zsellérek vályogtéglából épült, földszintes házai uralták, joggal írhatta róla egy francia utazó, hogy az „egyenetlen, szegényes utcákkal Pesthez hasonlító valóságos falu”².

Ha életszerűen gondolkodunk, mindezekből kiindulva joggal feltételezhetjük, hogy az árvíz óbudai történetéről azért nincsenek újságcikkek, leírások, felmérések és ábrázolások, mert egyrészt a két szomszédos főváros saját bajaival küszködött s nem fordított figyelmet sem erre, sem a többi, körülötte lévő helysége, másrészt pedig Óbudán nem voltak képzőművészettel foglalkozó vagy írásból élő emberek – értve ezalatt hírlapírókat, kiadókat, ponyvaírókat, rajzolókat, rézmetszőket –, akik valamilyen formában rögzítették volna az eseményeket, a legfontosabb tényeket.

Természetesen sokféleképpen lehet okoskodni, a lényeg azonban mégiscsak az, hogy jelenleg az 1838. évi óbudai árvízről mindössze az alábbi két képpel és két leírással rendelkezünk.

1. Georg Scheth és Klette Károly „Alt Ofen. Ein Theil der Haltergasse samt Umgebung bis Kleinzell, während der Überschwemmung” című könyvmuta³ körülbelül